

Essencial

Aproximació a la història social de la llengua catalana

Brauli Montoya

bromera

Introducció

L'objectiu d'aquest treball és la reconstrucció de l'evolució de l'ús del català des del punt de vista de la *història social*. Aquesta disciplina, basada en els factors demogràfics, econòmics i de tota mena que han condicionat la vida de les persones i les comunitats en el passat, té una translació a la llengua quan s'ocupa de la *consciència* col·lectiva; és a dir, la percepció de pertinença a una classe social, a una religió, a un grup ètnic... o a un grup lingüístic. L'existència –o l'absència– de la consciència de parlar una llengua pot ser decisiva a l'hora d'entendre les vicissituds viscudes per una comunitat lingüística. Per a fer, doncs, una *història social de la llengua catalana*, ens interessen, sobretot, els usos d'aquesta llengua i la *consciència* que se'n té, però també les formes concretes amb què s'expressa la comunitat de parlants. Aquests tres elements constitueixen les dimensions necessàries per a entendre el fenomen lingüístic comunitari en el context històric. Ho representarem en forma d'un triangle (figura 1).

La història del català que reconstruirem comença quan sorgeix del llatí, i acaba, quan ja no disposarem de més perspectiva històrica, amb la recuperació de l'oficialitat de finals del segle xx. Hi establirem quatre etapes: «ascens» (IX-XIII), «plenitud» (XIV-XV), «replegament» (s. XVI-XVIII) i «represa interrompuda» (s. XIX-XX). En el primer període veurem el català viure tutelat pel llatí, al principi amb una dependència molt gran de la llengua mare (s. IX-XI), i cap al final d'aquesta etapa amb una autonomia cada volta major (s. XI-XII) fins que

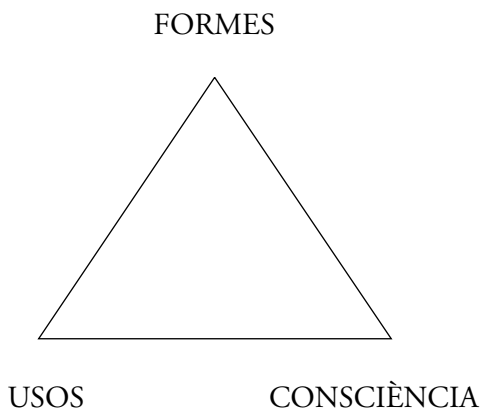

Figura 1. Representació dels elements objecte d'estudi de la història social de la llengua. (font: Ferrando & Nicolás 2005: 29)

aconsegueix deslliurar-se'n (s. XIII). En el segon període assistirem al procés d'adquisició del registre culte gràcies a l'acció de la figura de Ramon Llull –equivalent a la de Dante per a l'italià– i a la creació de la Cancelleria Reial (1318), organisme governamental de la Corona d'Aragó que elevarà el català a la categoria de llengua institucional; un cop acomplida aquesta primera passa, es començarà a treballar en l'establiment d'una varietat normativa per a tots els territoris de llengua catalana, que es basarà en els usos lingüístics de la primera regió catalanoparlant del moment (segle xv), el Regne de València. En el tercer període recorrerem el viatge invers, el del replegament que afectarà el català per causes polítiques; la unió de la Corona d'Aragó amb la de Castella provoca un trasllat de la cort fora

del territori catalanoparlant (s. XVI) i això desencadena una pèrdua cada volta major d'autonomia política que acaba amb la prohibició del català com a llengua institucional (s. XVIII). I en el quart i darrer període ens acostarem als successius intents de represa de la normalitat lingüística, tant en el sentit de la seua legitimació com de la seua fixació gramatical i lexicogràfica; aquests intents hauran patit diverses interrupcions al llarg d'aquest darrer període en què encara ens trobem (s. XIX i XX).

1. L'ascens (s. IX-XIII)

Com passa amb totes les llengües, que sorgeixen en algun moment a partir d'una altra o d'unes altres llengües que les han precedit al si d'una comunitat de parlants, el català viu el seu primer batec d'una manera gairebé imperceptible, sense adonar-se'n els seus usuaris més primerencs. Vegem-ho amb detall però després d'analitzar la comunitat on comença a bategar la llengua catalana.

1.1. Context polític

El territori dins el qual naix el català se situa sobre els Pirineus orientals (entre la serra de les Corberes, al nord, i la de l'Albera, al sud) i tota l'àrea meridional immediata que es prolonga, *grosso modo*, des de la Ribagorça fins al curs del riu Llobregat. És la Catalunya Vella, que, en el segle VIII, quan degué produir-se la naixença lingüística referida, pertanyia a l'Imperi carolingi. Llavors encara no constituïa un territori unitari sinó que es repartia en dues jurisdiccions o «marques» que feien de coixí fronterer amb Al-Àndalus. Per la costa s'estenia la marca de Septimània, que incloïa els comtats del Rosselló, Empúries i Girona (i Barcelona des del 801) i era regida per la ciutat occitana de Narbona. Per l'interior, hi havia la marca de Tolosa, amb capital en aquesta ciutat també occitana i amb jurisdicció sobre els comtats de la Ribagorça, el Pallars, l'Urgell i la Cerdanya. Ben avançat el segle IX, el comte d'Urgell i Cerdanya, Guifré el Pelós, aconsegueix

fer-se amb la majoria dels altres comtats i els unifica, cosa que fa sorgir una consciència nacional primerenca a partir d'un territori compacte que avança sobre Al-Àndalus. Guifré el Pelós encapçala així la dinastia dels comtes-reis del casal de Barcelona, que regnaràn a la Corona d'Aragó durant cinc segles (figura 2).

Figura 2. Els comtats catalans de la Catalunya Vella a l'època de Guifré el Pelós.

Al llarg del segle x la Catalunya Vella va guanyant autonomia dins el Regne de França i, el 988, en negar-se el comte Borrell II a jurar fidelitat al rei franc, s'obté la independència política *de facto*. Aquesta nova situació jurídica permet, durant el segle xi, iniciar la conquesta de la Catalunya Nova, amb Tarragona (1090), la qual s'erigeix en capital d'un arquebisbat propi (1116-

1118) que anul·la la dependència eclesiàstica de Narbona. En el segle XII s'avança en la conformació política de Catalunya, mitjançant la unió dinàstica amb Aragó (1137) i les conquestes de Tortosa (1148) i Lleida (1149). Des d'aquest nou context polític, es pacta amb la Corona de Castella l'assignació dels futurs regnes de València i Múrcia a la Corona d'Aragó (Tudillén 1151) i, ja amb el primer comte-rei comú, Aragó i Catalunya duen a terme la conquesta conjunta del Baix Aragó (1162).

Paral·lelament a aquesta orientació territorial hispànica, que tindrà conseqüències lingüístiques, la Catalunya ja independent del segle XI no oblida els seus lligams de l'època de l'Imperi carolingi amb Occitània i enceta una expansió cap al Languedoc i la Provença. Aquesta ampliació septentrional de les fronteres es prolonga durant el segle XII però es veu interrompuda per la derrota de Muret davant dels francesos el 1213, en què troba la mort el rei Pere I, pare de Jaume I. Al llarg d'aquest període, i encara durant tota la centúria del dos-cents, assistim a la florida de la literatura trobadoresca, en llengua occitana, que coneixen els catalans com un registre literari de la pròpia llengua. Si bé, a finals d'aquesta mateixa centúria, Catalunya ja comença a sentir l'occità com un idioma diferent.

1.2. L'establiment de la llengua

El català sorgeix, com les altres llengües romàniques, de la descomposició del llatí en el territori del que havia estat l'antic Imperi romà. Cronològicament, no podem afirmar de manera fefaent quan deixa d'existir el *llatí* i comença la seua vida el *cata-*

là. Els filòlegs calculen, a partir de la datació de les primeres mostres escrites, que entre finals del segle VII i –més aviat– principis del VIII, és quan tindria lloc al territori de la Catalunya Vella el sorgiment d'una forma popular del llatí que ja podríem anomenar català. Entre les llengües romàniques, el francès és la més primerenca de totes atès que cap al segle VIII ja presenta formes escrites, cosa que ens permet postular una major antiguitat per a aquesta altra llengua, que s'hauria conformat ja en el segle VI. Segurament, la implantació més feble del llatí sobre la llengua de substrat del nord de la Gàl·lia i la major llunyania de Roma afavoririen aquest sorgiment de la llengua romànica més antiga.

El català, en canvi, no exhibeix unes primeres mostres escrites fins al segle IX. Entre aquest segle i el següent (s. X), els textos en llatí de la Catalunya Vella contenen elements de l'onomàstica local, mots del vocabulari comú amb referents agrícoles i domèstics i fins i tot algun sintagma que ofereixen una fesomia mixta entre llatina i catalana. Més avant, en el segle XI, ja tenim datades les primeres frases i, fins i tot, fragments i paràgrafs, també dins textos en llatí. I a partir del segle XII és quan assistim a l'aparició de textos intencionalment redactats en català. Il·lustrem cadascuna d'aquestes etapes.

Les paraules soltes més antigues es localitzen en diplomes, cartularis i còdexs de temàtica religiosa i feudal originaris d'Urgell i Vic. Algunes mostres d'aquest estadi lingüístic són les que es poden veure al quadre 1. El vocabulari, frases i textos antics que apareixen a partir d'ací provenen de les obres de Bastardas (1991), Colón i Soberanas (1985), Gimeno (2005), Martí i Moran (1986), Moran i Rabella (2001), Prat i Vila (2002), Russell-Gebbett i Rubio (1979).

<i>Unitats onomàstiques</i>	
Topònims (s. IX-X)	Banieras (<Balnearias, Banyeres), Cheralbs (Queralps), Ferrera (<Ferraria), Pujo Regis (<Podium Regis, Puig-Reig) [(819) 819]; Puio (<Podium, Puig) [857]; Geronnense (Gerundense, Gironès) [881]; Palomera (<Palumbaria); Nogariolas (Nogueroles) [898]; in ipsa Rocheta [960], in terminio de Felgeroles [962]; in comitatum Menresa [971]; in prado que dicunt Prado Narbonès [972]; in loco que dicitur Fontecoberta [975]; in ipsa Frexaneda [976]; in comitatu Barchinona, in Vallès [979]; Caralio ('Carall') [982]
Antropònims (s. X)	Tortora , Passarella , Elisavel [932]; Eleverta que vocant Morena [962]; Ego, Oriol... [963]; de condam Ermenric [965]; in terra de Bar-dina [968]
<i>Unitats lèxiques aïllades</i>	
Substantius (s. IX-X)	kastagnarios et nogarios ('castanyers i noguers') [875], stelo ('estel') [889], kaballos ('cavalls'), [892], destriale ('destral'), axata ('aixada'), relia ('rella'), tovalia ('tovalla') [900]; coma [913], sesena ('sisena') [918], aragalius ('aragall, xaragall, rec'), maiolo ('maiol') [932], capud ('cap geogràfic') [937], in rocha fundata [960], in ipsa serra [963], cavagus ('càvec, aixada') [977], exadas ('aixades'), escudella [986], clapario ('claper') [994]

Preposicions (2a meitat s. x)	<i>dono a Domino Deo</i> [960], <i>ipsa mea vinea de ipsa Guardiola</i> [986]
Conjuncions (2a meitat s. x)	<i>in loco que dicunt...</i> [960].
Adjectius (2a meitat s. x)	<i>de terras culta vel ermas</i> [960]
Verbs (2a meitat s. x)	<i>et afronta ipsa vinea</i> [960]
Sintagmes (2a meitat s. x)	<i>una fexa de terra</i> [962], <i>tres fexas de terras</i> [969], <i>terras de me</i> [973], <i>solidas setanta, capsas duas, avia nostra, suas germanas, germane mee, nebotos suos, barrile uno</i> [s. x]

Quadre 1. Classificació de les primeres mostres lingüístiques del català (s. IX-X).

Com veiem, aquesta classificació porta subjacent un cert ordre cronològic: les formes precatalanes més «matineres» són les toponímiques (des del segle IX) i les més tardanes, els sintagmes (2a meitat del s. X), que ja ens situen en el camí dels primers fragments textuais, els quals faran la seua aparició en el segle XI. És a dir, hi ha una progressió en el grau d'implicació lingüística catalana dels diferents elements que compareixen en els textos llatins: els topònims serien els menys inserits en l'estructura gramatical del català, seguirien els substantius (alguns apareixen ja en el s. IX), després vindrien les altres parts de l'oració, especialment els morfemes gramaticals (preposicions i conjuncions), i acabariem amb els sintagmes, que comporten la importació d'una mínima estructura morfosintàctica catalana al si del llatí.

L'època següent ve precedida per la presència esporàdica d'algunes glosses lèxiques del segle X i de principis de l'XI, on no sempre la glossa es correspon amb el mot català actual, com veiem en els casos de *sulcos-rigas* ('solc'), *tia-soros matris* ('tia'), *grando-petre* ('granís, pedra, calamarsa') o *fermento-cervisa* ('cervesa'). Però *la glossa catalana* per excel·lència és una frase que, dissortadament, només tenim datada indirectament. La informació prové d'un paleògraf de principis del segle XIX que la va descobrir en un còdex llatí del monestir de Ripoll. Ignorem per què el manuscrit no ha arribat fins a nosaltres i només disposem de la transcripció de la glossa, que diu el següent: «*Magister meus novol q; me miras novel*», el significat de la qual és 'El meu mestre no vol que em mires, novell'. Es tracta d'un advertiment, adreçat als possibles nous lectors del còdex, per a indicar-los que no el poden llegir sense autorització. El manuscrit on es va trobar aquesta anotació marginal és del segle VIII però la glossa mateixa podria haver estat feta durant el segle X o principis de l'XI; és a dir que podem considerar-la, aproximadament, coetània de la famosa *glosa emilianense* del castellà (vegeu la figura 3).

1.2.1. Canvi de codi llatí-català

Aquesta primera època d'incorporació del català a l'escriptura ve representada, sobretot, per la presència de fragments superiors al sintagma en els textos redactats en llatí. Continua havent-hi mots solts, esparsos pel text, i sintagmes en català barrejats amb el llatí, però la novetat ara és la presència de frases (amb verb en forma personal) i paràgrafs que posen en entredit la *llatinitat* del text. Gramaticalment, les dues llen-

4.ª *Expositio fidei catholice Sancti Ambrosii Mediolanensis civitatis episcopi: Quicumque vult salvus esse &c.* atribuida comunmente á S. Atanasio. = 5.^a Breve colleccion de cánones por materias, en que se mencionan los de los concilios Toledanos y Tarraconenses. = 6.^a *Incipit exordium de ortu vel obitu Patrum: Esaias profeta qui interpretatur &c.* En este tratado al fol. 57 del libro se ven al margen escritas estas palabras: *Magister ms. novel (ó novel) q; me miras novel.* Esta bagatela en lengua vulgar es notable por su antigüedad; porque la letra es del siglo X, ó quando mas de los principios del siguiente. = 7.^a *Expositio S. Hieronymi in*

Figura 3. Reproducció de la portada i la pàgina del llibre en què es donava a conèixer la glossa «Magister meus novel q; me miras novel».

gües comparteixen uns mateixos textos sense respectar, en la majoria dels casos, les fronteres oracionals; és el fenomen que la sociolingüística ha batejat amb el nom de *canvi de codi*. Els textos que tenim datats amb seguretat com a més antics amb aquest fenomen són dos documents del comtat de Barcelona, un de 1023 i l'altre de 1031-1035. Observem-ne els següents fragments:¹

- a) *Et si ego, infra primos quadraginta dies suprascriptos, ipsam forfacturam aut forfacturas no la t dreçava o no la t emendava, incurrant supradictos omnes castros cum ombinus terminis...* (1023)

1. Posem la part llatina en cursiva i la catalana, en redona.

- b) *Sicut superius scriptum est*, si o tenrei et si o tendré sine engan *me sciente*, si es non ei de passione che chavalchar non puxa *aut de aqua* que passar non puxa, *aut si non sum preso* (1031-1035)

El fragment *a* conté una seqüència en català («no la·t dreçava o no la·t·emendava» [‘no te la redreçava o no te l’emendava’]) que constitueix el predicat d’una oració (subordinada adverbial condicional) que comença en llatí amb la conjunció condicional que encapçala aquest tipus d’oracions reglamentàriament («*(Et si)*»), segueix amb el subjecte («*ego*» [‘jo’]) i, després d’una inserció entre comes («*infra primos quadraginta dies superscriptos,*»), continua amb el complement directe («*ipsam forfacturam aut forfacturas...*») [‘aquesta infracció o infraccions’] i acaba amb el(s) verb(s) de què depèn («dreçava» i «emendava», ja en català). L’organització oracional és llatina perquè el(s) verb(s) va(n) al final però, en haver posat els verbs en català, hom sent la necessitat de fer una represa pronominal del complement directe («[no] la [·t dreçava o no] la [t·emendava]»).² El text torna després al llatí amb l’oració principal: «*incurrant supradictos omnes castros cum ombinus terminis...*» [‘incórreguen tots els susdits castells amb els seus termes...’].

Al fragment *b* les alternances entre una llengua i altra es fan més sovintejades. La primera oració («*Sicut superius scriptum est*»), una subordinada adverbial de mode en llatí [‘Tal com ha estat escrit més amunt’], dona pas a la seua oració principal en català («si o tenrei et si o tendré sine engan» [‘així ho tindrè i així

2. A més del pronom *la*, que fa la funció d’acusatiu que comentem, hi ha el pronom *t* (*et* o *te*), amb funció dativa.

ho mantindrè sense engany’]) i torna després al llatí amb una fórmula fixa en aquesta llengua («*me sciente*» [‘sabent-ho jo’]) que permet recuperar l’expressió en català per a iniciar un nou període sintàctic amb una altra oració subordinada adverbial.

El canvi de codi pot ser *intraoracional* si es canvia de llengua entre els constituents d’una oració. És el cas del primer fragment llatí/català (1023), on hi ha una primera part d’una oració, formada per una conjunció, el pronom que hi fa de subjecte i un sintagma acusatiu («(*Et si ego [...]* *ipsam fors facturam aut fors facturas*)»), i la segona part, formada pel(s) verb(s) i el(s) pronom(s) de complement directe reprès(os) («no la-t dreçava o no la t-emendava»). En contrast amb aquest tipus de canvi de codi, tenim l’*interoracional*, en què el pas d’una llengua a una altra té lloc coincidint amb el trànsit d’una oració a una altra, ja siguin coordinades entre si com un agrupament de coordinada i subordinada. És el cas del segon fragment llatí/català (1031-1035) entre l’oració subordinada («*Sicut superius scriptum est,*») i la principal («si o tenrei et si o tendré sine engan»). I el tercer tipus que hem vist és el que anomenem canvi de codi *emblemàtic*, que ocorre quan utilitzem una expressió singular d’una llengua mentre ens expressem en l’altra: *me sciente* s’introdueix en la seua forma llatina enmig de frases en català perquè només se sap o tan sols se sol dir en llatí.

Hi ha un document que representa molt bé el fenomen del canvi codi llatí/català entre els textos del segle XI que estem estudiant. És l’anomenat «Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet», localitzat al comtat d’Urgell i datat al final del període (1080-1095). Al contrari que en els dos textos anteriors, primerencs, en què el llatí predominava, ara és el català la llen-

gua més abundant. El text ha estat analitzat monogràficament des d'una perspectiva lingüística tradicional, la qual ha deixat desatès el valor sociolingüístic que conté:

el romanç [...] hi apareix sovint barrejat amb diversos elements llatins (mots, formes, àdhuc frases), els quals irrompen cruament i violenta en el text del document [...] el romanç cedeix el lloc al llatí sense cap raó aparent que en justifiqui el canvi. (Badia i Margarit 1980: 21)

podem comprovar com la redacció, que comença en llatí, canvia al català a partir d'un terme feudal (com *comanar*, *rancura* o *plet*), torna al llatí després d'un punt (quan s'acaba la unitat de significat) i, altra vegada, passa al català després d'haver emprat un mot romànic. (Rabella 1997: 12)

Tal com veiem, els dos autors intenten esbrinar les raons de la *barreja* de llengües d'aquest text sense posar-les en relació amb el fenomen del canvi de codi, tan habitual en els contextos socials de contacte de llengües. Simplement, cal traslladar al passat les troballes sociolingüístiques que hem fet en el present i, més concretament, cal guiar-se pel *principi de la uniformitat* que ha de presidir la recerca en sociolingüística històrica:

The use of the present to explain the past then depends not only on new methods and new data, but also on locating points of contact and similarity between the present and the past that would justify the application of the new data. (Labov 1994: 20)

D'acord amb aquest criteri, els contextos bilingües que s'han estudiat contemporàniament entre el castellà i l'anglès o el català i el castellà, salvant les distàncies entre llengua oral i llengua escrita, serien equivalents al context bilingüe del passat entre el llatí i el català. És ben cert que l'escriptura representa un nivell lingüístic molt elaborat i arquetípic, tal com es demostra en la majoria de documents del segle XI que hem recopilat, on fins i tot es apareixen fórmules estereotipades en català igual que n'apareixen en llatí:³

Et ego, prescriptus Poncius, suprascripta omnia NO la·t TOLRÉ, NO te'n TOLRÉ (Rosselló 1074) ['I jo, el susdit Ponç, tot allò escrit més amunt no t'ho furtaré ni t'ho prendré']

ad ipsos castellos prescriptos, NO te·n TOLREI, NE'ls te TOLREI (Rosselló 1088) ['pel que fa als castells referits, no te'ls furtaré ni te'ls prendré']

omnem terram de Guifredo patre suo NO lo TOLRÉ, NE lo l'en TOLRÉ (Cerdanya 1064) ['tota la terra de Guifredo, son pare, no la furtaré ni la prendré']

Et ipsum castrum de villa de Maier no'l vos devedaré et PER QUANTAS VICES lo·m demandareds (Barcelona, 1039-1049) ['I aquell castell de la vila de Maier no us el prohibiré per quantes vegades me'l demanareu']

3. Les fórmules en català, inserides als textos en llatí, tenen el seu origen en la tradició jurídica oral dels francs germànics. Destaquem en versaletes aquestes fórmules.

PER QUANTES VEGADES lo·m recherà *per te ipsum vel per tuos missos vel missum* (Pallars 1068-1095) ['per quantes vegades me'l requeriràs per tu mateix o pels teus missatgers o missatger']

Et de tuo adiutorio no·m desvedarei, ne no te n·engannarei, ne a comonir no me vedarei, PER QUANTAS VEGADAS lo·m manaràs o me·n comoniràs (Rosselló 1074-1090) ['I de la teua ajuda no rebutjaré ni t'enganyaré ni refusaré ser requerit per a donar servei per quantes vegades m'ho manaràs o m'ho requeriràs']

Tanmateix, alguns documents d'aquesta època donen a entendre molt sovint una escassa elaboració, símptoma segurament d'una presència de la llengua parlada que havia estat difícil de dissimular. És el cas dels «Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet». L'aparició inesperada de la segona persona de singular en algunes formes verbals i pronoms podrien fer pensar que

aquests documents es devien dictar oralment a un escrivà [...] perquè la llengua que hi trobem no té un origen i una finalitat que puguem situar completament dins de la llengua escrita. (Rabella 1997: 35-36)

Com hem avançat, aquest text ofereix una profusió de canvis de codi que poques voltes respon a la inserció de formulismes concrets en una llengua o altra i, al més sovint, denota la presència oral del català en qui atorgava el document, obrint-se pas entre la redacció intencionalment llatina de l'escrivà. Així, al poc d'haver encetat la presentació dels fets en el preceptiu llatí:

Hec est memoria de ipsas rancuras que abet domnus Guitardus Isarnus, senior Caputense, de rancuras de filio de Guillelm Arnall
[‘Això és memòria dels greuges que té el senyor Guitard Isarn, senyor de Caboet, dels greuges del fill de Guillem Arnall’]

hi fa acte de presència el canvi de codi intraoracional:

(...rancuras de filio de Guillelm Arnall...) et que ag de suo pater
[‘i que va tenir del seu pare’]

En efecte, «que ag» (‘que va haver, que va tenir’) és part d’una oració de relatiu, on tenim en català el pronom que l’obri i el verb en forma personal, i tenim en llatí el complement de règim preposicional («*de suo pater*»). Immediatament després sobrevé el primer canvi de codi interoracional:

et non voluit facere directum in sua vita de ipso castro de Caputense
che li comannà (‘i no va voler obrar rectament en la seua vida del castell de Caboet que li va encomanar’).

Ara és una altra oració de relatiu la que introdueix el català («che li comannà»), però, a diferència de l’anterior, s’hi manté l’ús d’aquesta llengua durant tota l’oració relativa. A partir d’ací predomina la llengua catalana sobre la llatina, la qual només intervé amb tímides incursions, com ara amb l’expressió formulària «*per nullo ingenio*», que ens indica que estem davant d’un canvi de codi emblemàtic:

Et dixit mihi Guilelm Arnall, et coveng-m-o, che no siria mos dons ni ma folia per nullo ingenio. ('I em va dir Guillem Arnal, i m'ho va fer acordar, que no suposaria el meu dany ni la meua bogeria per cap enginy')

Aquesta locució llatina la retrobem, augmentada i corregida, en altres textos que denoten haver estat objecte d'una major elaboració, on apareix sota les dues variants que veiem a continuació:

sine fraude et malo ingenio

sine fraude et ullo malo ingenio

Una altra locució freqüent en aquesta mena de textos que també hem de considerar un canvi de codi emblemàtic és la que apareix en llatí al mig d'aquesta frase catalana i que en altres textos ens apareix com a «*mortuus fueris*»:

quar non-o sub entrò *mortuum fuerit* Guilelm ('car no ho va saber fins que va morir Guillem')

Ara bé, els canvis de codi més freqüents són els dels dos primers tipus (intraoracionals i interoracionals). Vegem-ne una mostra de cadascun sense entrar ja en més comentaris.⁴

4. A part de mantenir la redona per al català i la cursiva per al llatí, introduïm una barra separadora cada volta que hi ha un canvi de llengua.

Intraoracionals:

et són rancurós de les toltes e de les forces que fa en la mea onor del servici del kastel et del Pug, que / *ad illum non debent facere* [‘i tinc greuge de les exaccions i dels tributs injustos que aplica en la meua propietat al personal del castell del Puig, que a ells no han de fer’]

et tu non i avias / *nullum stabilimentum sine meo consilio* [‘i tu no hi tenies cap autoritat sense el meu consell’]

quar d’altra guisa / *elegit bajulum* / en la onor de Guilelm Arnal [‘car d’una altra manera va elegir batle en la propietat de Guilelm Arnal’]

él-o mannà / *in suum testamentum* [‘ell ho manà al seu testament’]

que vos adjuvetis *ad mulier mea et ad filio meo* / per pled et per gera tro lor dret los en sia exid [‘que vós ajudeu a la meua dona i al meu fill per plet o per guerra fins que llur dret els abandone’]

Interoracionals:

no me’n jachia re / *et sicut in ista pagine est scriptum* [‘no em reconeixia res i així és en aquesta pàgina escrit’]

Et illum tortum / que él me’n fed et dreçar no·m volg [‘i les injustícies que ell em va fer’]